

морально, навіть український табір став для них синонімом каторги. Адже у таборах вони нерідко ставали жертвами різноманітних політичних спекуляцій. Для виходу і покращання свого становища полонені творили кооперативні товариства, доходи від діяльності яких покращували морально-психологічний стан скитальців, їх матеріально-побутове становище. А загалом додавали оптимізму в боротьбі за державну незалежність і соборність України.

1. *Розсвіт*. – 1916. – 3 берез. 2. Терлецький О. *Історія української громади в Раїтаті 1915–1918*. – Київ–Лейпциг, 1918. – С. 122–123. 3. *Там само*. – С. 222. 4. *Там само*. – С. 373. 5. Срібняк І. *Полонені українці...* – С. 82. 6. *Розсвіт*. – 1917. – 17 лют. 7. Степовик Д. *Скульптор Михайло Паращук: життя і творчість*. – Едмонтон–Торонто. – К., 1994. – С. 66. 8. *Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВОУ)*. – Ф. 4404, оп. 1, спр. 74, арк. 30. 9. Терлецький О. *Назв. праця*. – С. 316–317. 10. *ЦДАВОУ*. – Ф. 4382, оп. 1, спр. 35, арк. 47. 11. Карманський П. *Шляхом визвольної боротьби (Спомини) // Визвольний шлях*. – Лондон–Київ, 2005. – Кн. 8. – С. 96. 12. *ЦДАВОУ*. – Ф. 4382, оп. 1, спр. 1, арк. 55. 13. Срібняк І. *Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920 рр.)*. – К., 1999. – С. 101. 14. *Вістник політики*. – 1918. – № 8. – С. 118–119. 15. *ЦДАВОУ*. – Ф. 4382, оп. 1, спр. 1, арк. 61. 16. *Вістник політики*. – 1918. – № 8. – С. 118. 17. *Там само*. 18. *Діяльність товариства “Сільський Господар” у таборі полонених українців у Вецлярі // Громадська Думка*. – 1917. – 27 січ. 19. *Громадська Думка*. – 1917. – 1 листоп. 20. *Вільне Слово*. – 1917. – 20 січ. 21. *Там само*. – 3 квіт. 22. *Там само*. – 7 лют. 23. *Вістник*. – 1916. – № 58. – С. 645. 24. *Вільне Слово*. – 1917. – 14 лют. 25. *Там само*. – 6 жовт.; 14 лют. 26. *ЦДАВОУ*. – Ф. 4418, оп. 1, спр. 142, арк. 1. 27. *Вільне Слово*. – 1917. – 17 січ.; 26 трав.; 30 трав.; 9 черв.; 16 черв.; 14 лип. 28. *Там само*. – 13 січ. 29. *Там само*. – 25 серп. 30. *Там само*. – 25 лип.; 1 серп.; 5 верес. 31. *Там само*. – 10 лют.; 10 берез.; 7 квіт. 32. *Там само*. – 18 лип.

УДК 355.5: 947.7

Л.П. Кривизюк

Львівський військовий орден Червоної Зірки інститут
ім. гетьмана Петра Сагайдачного Національного університету “Львівська політехніка”

СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВИШКІЛЬНОЇ ТА ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ВІЙСЬКАХ У ПЕРІОД ГЕТЬМАНАТУ

© Кривизюк Л.П., 2006

Розглядається становлення системи військового вишколу та виховання в українській Армії в період Гетьманату. Основну увагу приділено роботі вищих державних і військових структур з налагодження формування національних військових кадрів та їх ідейно-патріотичного виховання, створення системи військової освіти.

This article discusses the problems and issues faced by the Ukraine, during the Hetman period, in establishing a system of military education and training in order to create a standing army. It focuses on the work of the relevant military and governmental authorities at the time in creating a national military establishment and its patriotic formation in the context of building up a system of military education.

Наступним, якісно новим етапом у становленні вишкільно-виховної системи стала діяльність Гетьмана Павла Скоропадського, який прийшов до керівництва країною внаслідок державного перевороту 29 квітня 1918 р. і усунення Центральної Ради від влади.

Військове будівництво Української держави П. Скоропадського мало багато особливостей. По-перше, його значно ускладнювала німецько-австрійська військова присутність. На підставі Берестейського мирного договору УНР з країнами Четвірного союзу на територію УНР було перекинуто 450-тисячну німецько-австрійську армію. По-друге, військове будівництво очолив

висококваліфікований фахівець, генерал-лейтенант П. Скоропадський, котрий до того ж став главою держави. По-третє, Військове міністерство Гетьмана вже мало певні напрацювання попереднього уряду. По-четверте, провідну роль у військовому будівництві почали відігравати досвідчені фахівці старшого офіцерського складу колишньої імперської армії.

У ході державного перевороту із 60-тисячної армії УНР найбільш боєздатні частини, що дислокувалися в Києві, – “Синя дивізія” і полк СС – були роззброєні. Інші – Запорізька та “Сіра” дивізії, оскільки знаходилися далеко від столиці й не становили для нового режиму ніякої загрози, – збереглися.

Гетьманський переворот, як пише генерал Олександр Удовиченко, “...було зустрінуте в українських частинах майже спокійно. Українській молоді, вихованій на історичних традиціях минувшини, тої, що складала на той час молоду Українську Армію, нова форма влади на чолі з Гетьманом навіть імпонувала” [1, с. 41].

А вже 30 травня Павло Скоропадський видав наказ, який визначав засади його військової політики. У ньому, зокрема, наголошувалося на необхідності деполітизації війська і запровадження твердої дисципліни: “Армія мусить бути поза політикою, маючи своїм завданням лише службу державі” [2, оп. 2, спр. 11].

Першим кроком Гетьмана стало зміцнення військовими фахівцями вищих командних армійських структур – Військового міністерства та Генерального штабу. Як пише у мемуарах Гетьман: “Військове міністерство у той час ... було напхане невідповідними людьми. То були “авгієві стайні”, які потрібно було, за незначним винятком, ґрунтовно очистити”. “Якісь молоді люди носили однострої різних чинів та крою, але чи були це військові офіцери, нікому не було відомо. Ця компанія більше займалася політикою, ніж дорученою їм справою” [3, с. 178, 185]. На посаду військового міністра було призначено О. Рогозу – випускника Миколаївської академії Генерального штабу, бойового генерала, командувача колишньої 14-ї армії Західного, а потім 4-ї армії Румунського фронту [21, с. 39]. В апараті Генерального штабу працювало майже 150 офіцерів з освітою Академії Генерального штабу [4, с. 42].

Розбудова національної армії вимагала підготовки досвідчених кадрів. Для цього планувалося відкрити п’ять військових шкіл. Вони підпорядковувалися двом інституціям – Головній шкільній управі, що збереглася від часів Центральної Ради, і Комісії з організації військових шкіл. Першу очолював генерал Олександр Остафій, другу – генерал Микола Юнаков. Шкільна управа та Комісія відали розробленням шкільних програм, військових статутів, підручників тощо. Передбачалося заснування Військової академії, Військової політехніки, Залізничної та Зв’язкової старшинських шкіл [22, с. 60]. Улітку Гетьманський уряд розпочав організацію двох спільних військових шкіл у Києві і по одній – в Одесі та Чугуєві. Крім того, в Єлисаветграді створювалася кінна, в Одесі – артилерійська та в Києві – інженерна школи. У Миколаєві продовжувала функціонувати школа радіоперехоплення, що обслуговувала розвідку [5, с. 105]. П. Скоропадський розпорядився також відновити в Україні популярні кадетські корпуси. “На моє переконання, – писав він, – це були зовсім непогані виховні заклади, у яких виховна частина як-неяк стояла значно вище, ніж в установах народної освіти. Люди виходили звідси і фізично, і духовно здоровими, пристосованими до засвоєння подальших наук, а головне з певною витримкою” [3, с. 180].

Військове міністерство заходилося енергійно працювати над розробленням шкільних програм і статутів. Однак під впливом недавніх революційних подій військовий міністр О. Рогоза намагався надати їм ліберального змісту, проти чого виступила більшість вищих офіцерів та й сам Гетьман, бо вважав, що вони не сприятимуть зміцненню боєздатності армії. Втім заходи Гетьманського уряду в галузі військової освіти неоднозначно сприймалися в українському офіцерському корпусі. Так, П. Скоропадський вважав, що прискорений вишкіл офіцерів через школи прапорщиків не відповідає потребам армії, а тому видав наказ про їх закриття, а офіцерів, котрі їх закінчували, звільнив від служби у резерв. Можливо, з точки зору військового фахівця цей вчинок був виправданий, адже за якихось кілька місяців навчання “якісна” підготовка офіцера не витримувала жодної критики. Всі випускники шкіл прапорщиків були звільнені із війська. Озлоблені молоді

офіцери, опинившись на вулиці, у недалекому майбутньому стали добрим кадровим матеріалом для антигетьманського повстання.

Протилежної думки дотримувалися офіцери нижчих рангів, які зробили військову кар'єру вже за Центральної Ради. Вони наголошували на негативних політичних наслідках цього наказу, вказували, що оскільки основна частина офіцерів-українців власне й була випускниками таких шкіл, то й усувалася від військової служби. “Хоч ця молодь, – писав з цього приводу О. Удовиченко, – не мала належного військового знання, зате мала гаряче українське серце, повну відданість національній справі, готовність в кожную хвилину віддати своє життя за самостійність України. Уряд Гетьмана замість того, щоб пропустити цих молодих старшин через школи, піднести їх військові знання та створити з них молоді кадри Української армії, дає наказ про усунення їх з армії до резерву. Цей акт повністю відштовхував від Гетьмана українських старшин... Справді, найкращий і найпатріотичніший елемент був позбавлений служити в рідній армії” [1, с. 46].

Єдиним військовим закладом, який продовжував підготовку молодших офіцерів, залишалася Інструкторська школа старшин у Києві. 15 червня 1918 р. вона зробила свій перший випуск. У наказі Військової офіції від 23 червня відзначалося: на випускних іспитах учні школи виявили добрі знання “по різноманітним відділам навчання” і “в усіх відношеннях мали блискучий вигляд” [6, ч. 284].

Важливу роль у створенні системи військового вишколу відіграли рангові відзнаки. 16 червня 1918 р. наказом П. Скоропадського встановлено нові військові ранги [4, с. 11], в основу яких покладено принцип давньої козацької термінології. Запроваджувалася складна система рангових відзнак на погонах. До генеральної старшини (вищих офіцерів) зараховувалися генеральні хорунжі, генеральні значкові, генеральні бунчужні. До штаб-старшини належали полковники і військові старшини; до обер-старшини – сотник, значковий і хорунжий; до підстаршини – бунчужний, чотовий, ройовий [7, с. 830].

Протягом літа – осені 1918 р. при Військовому міністерстві діяла “Комісія по проектуванню та виготовленню зразків нових уніформ Української Армії і Флоту”. Уніформа була двох типів – російського (сорочки-френчі, шинелі) і англійського зразка (офіцерські френчі і кашкети). За часів УНР до уніформи пришивалися відповідного кольору відзнаки роду зброї: піхоти – малинового, артилерії – червоного, інженерних військ – червоного з чорним, авіації – чорного тощо. На кашкеті була відзнака – розет із золотим тризубом на блакитному тлі. Наймальовничішу форму одягу мала “Сердюцька дивізія”, що виконувала роль Гетьманської гвардії. Навіть сама назва частини наближувала її до традицій Гетьманщини XVII ст.

15 липня 1918 р. запроваджено уніформу для флоту. В її основу поклали англійський зразок. На кашкеті у матросів була відзнака – якір на блакитному тлі у золотій розетці, в офіцерів – тризуб, обрамлений вінком. Український флот мав прапор. За Тимчасовим законом про флот Української Народної Республіки від 14 січня 1918 р. він являв собою блакитно-жовте полотнище з тризубом і з білим внутрішнім полем у ньому у верхньому куті біля древка. За наказом П. Скоропадського при Міністерстві морських справ створили Спеціальну геральдичну комісію, яка виготовила новий зразок військово-морського прапора: Андріївський стяг із вміщеним на ньому національним прапором у крижі з тризубом.

Спеціальних нагородних відзнак у 1918 р. не було створено. Єдина відзнака, яку носили військовослужбовці, – значок випускника військової школи.

20 липня затверджено текст військової присяги, її зміст різко відрізнявся від “Урочистої обіцянки”, яку давали козаки і старшини Армії УНР, і швидше нагадував умови контракту, ніж присяги. Присягу гетьманського вояка пронизувало почуття відповідальності за долю своєї держави перед Богом, Гетьманом, українським народом. Вона особливо підносила такі військові чесноти, як вірність у дотриманні обов'язку, хоробрість, особисту чесність, бездоганне виконання наказів військових начальників, безкорисливе служіння Батьківщині [8, с. 339].

24 липня Гетьманський уряд ухвалив закон “Про загальний військовий обов'язок і план організації армії”. Відповідно до закону встановлювалися терміни дійсної військової служби: у

піхоті – два роки, кінноті й артилерії – три роки, на флоті – чотири. Українська армія мала збільшитись до 310 тис. вояків, у тому числі 191 220 солдатів і 14 930 офіцерів, 175 генералів, 2975 військових урядовців [9, с. 99]. Однак цей план не був реалізований.

Прагнучи розширити соціальну базу режиму, П. Скоропадський охоче вдавався до відродження традицій Війська Запорізького не лише у назвах частин, уніформі, рангових посадах, а й зробив спробу відродити козацький стан, як військової прощарок. Про це йшлося, зокрема, у його листі на ім'я військового міністра від 2 червня 1918 р. У ньому підкреслювалися особливі заслуги Вільного козацтва перед державою під час боротьби з більшовицькою агресією взимку 1917–1918 рр. Гетьман наголошував, що має на меті “будування великокозацької України і її національного війська, яке тільки одне може бути її оборонцем” [20, с. 228]. 16 жовтня Гетьман видав Універсал про відновлення українського козацтва [10, с. 29]. Особливістю військового будівництва періоду гетьманування П. Скоропадського було те, що воно інколи мало декларативний або “паперовий” характер. Утім німецько-австрійська військова присутність не давала можливості Гетьманові розгорнути практичне військове будівництво. Залучивши до військової служби видатних фахівців, він змушений був зосередити основну увагу на теоретичних розробках планів військового будівництва. У листопаді 1918 р. гетьманська армія нараховувала лише 65 тис. чоловік [1, с. 43] (утім більше ніж у Центральної Ради). По суті це були кадри майбутньої армії. В ній проводився регулярний військовий вишкіл, панувала сувора дисципліна. Все ж, незважаючи на зовнішній бездоганний вишкіл, виховна робота мала серйозні недоліки. Вони носили інколи суб'єктивний, формальний характер, оскільки впливали із браку національно налаштованого офіцерського корпусу. Кадрова військова політика Гетьмана, слухно акцентуючи увагу на необхідності підвищення професіоналізму офіцерів, нерідко ігнорувала національний момент. Через те, що офіцерів-українців вищого та старшого складу з освітою Академії Генерального штабу було мало, ключові посади у Гетьманській військовій адміністрації посідали росіяни. Зрозуміло, що старі кадри не могли вести виховної роботи в національному дусі. Ще більшої шкоди завдало усунення з армії молодих українських офіцерів, які не мали відповідного освітнього цензу. Влучну характеристику вишкільно-виховній системі військ Гетьманату дав генерал Володимир Сальський: “Геть дилетанта!” (тобто офіцера-патріота, ентузіаста часів УНР – авт.) “Хай живе фаховець!”... все в армії було обсаджено росіянами, людьми, яким не тільки українська ідея була чужою, але які до неї ставилися вороже. Фактично під фірмою Української армії творилася білогвардійська російська армія. Це я категорично стверджую на підставі особистих вражень і спостережень” [11, с. 4]. “За часів Гетьманату, – продовжує він, – було опрацьовано дуже докладно плани організації, штати і т. ін., бездоганні з боку фахового..., але все це лишилося мертвим на папері, без здійснення. Не було духу животворчого, було усунуто двигаючу внутрішню силу – момент національний” [11, с. 4].

У багатьох частинах офіцери намагалися відродити чи скопіювати методи вишколу царської армії. Формально їм це вдавалося, однак разом з тим виростав непоборний бар'єр між ними та солдатами. Наприклад, сотник Б. Монкевич, який служив у Богданівському полку, стверджує, що після усунення з посади його командира О. Шаповала, на неї було призначено полковника Луб'яницького, доброго організатора, знавця своєї справи, але безоглядного диктатора. І дійсно, “у полку запанувала сувора дисципліна і зразковий порядок, але між командиром полку і його підлеглими бракувало того духовного зв'язку і того обопільного довір'я, які гармонізують і саму працю” [12, с. 67].

Про підготовку новобранців Гетьманської армії можна судити із розкладу занять у Київському гарнізоні. Перед складанням присяги призовники проходили підготовчий вишкіл, що тривав тиждень. Заняття проводилися щоденно протягом восьми годин, за винятком неділі. За цей час майбутні вояки мали засвоїти основи володіння зброєю, стройову службу, польову і гарнізонну. Проведення занять виховного й національно-патріотичного спрямування не передбачалося [13, оп. 2, спр. 42, арк. 14].

Найчисельнішою і найбільш боєздатною частиною Гетьманської армії був 25-тисячний Запорізький корпус. Тут відбувався регулярний військовий вишкіл. Щоденні заняття вояків розпочиналися о сьомій годині ранку фізичними вправами. Потім проводилася півгодинна муштра, після чого – вправи зі зброєю. З десятої години ранку до обіду був вільний час. О четвертій по обіді оголошувався загальний збір і розпочиналися теоретичні заняття: лекції з внутрішньої служби, робота з картами, розроблення навчальних оперативно-тактичних планів. Під кінець проводилася культурно-освітня робота: читалися лекції з історії України, літератури, читання книжок. Служба закінчувалася о 18-й годині зачитуванням денного наказу, після чого особовий склад мав вільний час [14, с. 65].

Аналогічний розпорядок мала й дивізія “Сірожупанників”. Її частини виводились у поле для проведення оперативно-тактичних навчань. Вишкіл “сірожупанників”, як вже зазначалося, проводився на зразок австрійської військової школи. Порівняно з іншими частинами національно-виховна робота завдяки старанням СВУ тут була на належному рівні. Офіцери дивізії відзначалися високою вимогливістю як до себе, так і до підлеглих. Суворий режим, напружений вишкіл і на перших порах погане матеріальне забезпечення викликали невдоволення серед солдатів, аж до окремих випадків дезертирства. Для підвищення національно-патріотичного виховання офіцери дивізії проводили з вояками бесіди, виступали з лекціями, організовували диспути на злободенні теми політичного життя країни, однак при цьому не переступали межі, за якою в армію вносилося політична боротьба. У липні 1918 р. “1-ша Стрілецько-козацька дивізія”, як офіційно називалися “сірожупанники”, була доукомплектована до 6 тис. чоловік [15, т. 8, с. 2843] і 28 серпня передана Українському урядові. 1 вересня Гетьман П. Скоропадський прийняв у Києві парад “сірожупанників”, після чого зробив інспекцію 4-го “Сірого” полку, якою був дуже задоволений [16, с. 84]. Проте оточення Гетьмана з Військового міністерства та Генерального штабу негативно сприйняло дивізію. Його дратувала національно-патріотична свідомість її особового складу. Так, представник Гетьмана генерал Приходько закидав офіцерам-“сірожупанникам”, що вони “надто вузькі шовіністи” [16, с. 84]. Дивізію незабаром вислали з Києва на Чернігівщину, на українсько-російський кордон. Одразу ж було замінено її командування: усунуті патріотично налаштовані офіцери і призначені офіцери-росіяни. На цю заміну особовий склад дивізії відреагував негативно. Відразу виховна робота занепала, наслідком чого стало дезертирство.

В період Гетьманату з’явилася й привілейована частина – “Сердюцька дивізія”. Частини такого типу в добу УНР були скасовані. У жовтні дивізія нараховувала 5 тис. осіб [15, т. 7, с. 2760]. Вона мала виконувати роль гвардії і використовуватися у різних державних церемоніях. До “сердюків” призивалися юнаки із заможних сімей православного віросповідання, а командний склад мусив пройти спеціальний військово-освітній вишкіл, хоча й поверховий та короткочасний – лише два місяці. Таким самим був і виховний процес. Під час антигетьманського повстання у листопаді 1918 р. дивізія перейшла на бік республіканців.

Наприкінці серпня Гетьман дав згоду на відновлення формації Січових Стрільців. У Білій Церкві розпочалася організація Окремого загону Січових Стрільців. Стрілецьтво наскрізь було просякнуто ідеєю служіння власній державі, збереження її національної незалежності. “Декларуючи урядові Української держави бажання знову творити Січове Стрілецьтво, – писав згодом Євген Коновалець, – я сам спершу, а пізніше і делегація Січових Стрільців з Білої Церкви, заявили й виразно це підкреслювали, що Січові Стрільці будуть вірні гетьманській владі, якщо вона буде боронити самостійної і ні від кого незалежної державности” [17, с. 23–24]. Наприкінці вересня в загоні розпочалася жвава військово-вишкільна робота. Стрілецька рада розробила план і методи вишколу. У відновленій частині, як і колись, запроваджено зразкову дисципліну. Найбільша увага зверталася на польові вправи та вогневу підготовку. Для проведення вишколу запросили інструкторів-офіцерів з галицького полку УСС, що згідно з Берестейським договором в складі австро-угорських військ прибув на Наддніпрянщину. За взірць бойового вишколу було взято німецькі ударні курені, практиковані у Вишколі УСС.

Разом із військовим вишколом у Січових Стрільців, як і раніше, на високому рівні проводилася ідейно-виховна робота. Особливо відзначився в цьому сотник Федь Черник. За своїми бойовими та ідейними якостями відновлений загін Січових Стрільців став елітною частиною армії. Історик УСС Степан Ріпецький слушно наголошує на тому, що "...почуття особистої гідності й чести та власної вартости розвинуло в Стрільцтві дуже позитивну прикмету: почуття січово-стрілецької гордості та свідомости приналежності до передового революційного війська. В критичних хвилях та тяжких переживаннях це шляхетне почуття було для Січового Стрільцтва вищою моральною опорою" [18, с. 250]. Станом на листопад 1918 р. Окремий загін Січових Стрільців мав у своєму складі 816 стрільців і 46 старшин [18, с. 251]. Для його особового складу, попри своє галицьке походження, було притаманне почуття соборності українських земель. Особливо це проявилось у листопаді 1918 р., коли до Білої Церкви прибули представники ЗУНР на чолі з Осипом Назаруком і агітували негайно поспішати на оборону Львова. Втім під час дискусії майже всі стрільці висловили думку про те, що доля української державності вирішується в Києві, а не у Львові. Саме Окремий загін Січових Стрільців став ядром повстанських військ Директорії.

Федеративна грамота Гетьмана, яка вимушено проголошувала федерацію України з майбутньою небільшовицькою Росією, штовхнула стрільцтво на виступ проти нього. Повстання розпочалося в ніч з 14 на 15 листопада на чолі з республіканським урядом – Директорією. Характерно, що вже в ході підготовки повстання командування загону СС дбало про мобілізацію саме тих солдатів і офіцерів, котрі мали достатній бойовий вишкіл і в перспективі могли бути основою для розбудови повстанського війська в регулярну армію. З цією метою їх стягували до Білої Церкви.

Антигетьманське повстання тривало місяць – з 14 листопада по 14 грудня 1918 р. – і закінчилося поразкою існуючого режиму. Гетьманська армія виявилася безсилою придушити повстання не через свою малочисельність, а тому, що її найбільш боєздатні частини не поділяли соціальних і федералістських концепцій державотворення П. Скоропадського. Найкращі гетьманські формації – Січові Стрільці, Запорізький корпус і навіть Сердюцька дивізія – розцінили федеративну грамоту Гетьмана, як зраду української державності. Натомість шовіністично налаштована верхівка з російських офіцерів, що очолювала армію, зустріла її як сигнал до відкритих антиукраїнських дій. Про настрої, які панували серед них, свідчить промова начальника Генерального штабу полковника (згодом генерала) Олександра Сливинського (1886–1956) перед своїми підлеглими. "Тепер, – сказав він, – настав момент, коли треба говорити прямо й відверто. Настав час відродження Росії. У яких формах це станеться не нам рішати, але що воно станеться не підлягає ніякому сумніву. Я прошу вас вважати, що всі ви працюєте в цьому розумінні і в цьому напрямі, що ваша праця має завданням участь нашу у процесі відродження Росії в тісному контакті з усіма силами, що йдуть до цієї мети" [19, с. 63].

Отже, гетьманська армія не змогла стати гарантом монархічної влади Української держави. Незважаючи на нібито бездоганну систему вишколу під проводом висококваліфікованих фахівців, вона не спромоглася навіть на опір чисельнішим, але практично не вишколеним загонам повстанців. Найважливішими причинами, що зумовили це, були відсутність чіткої національно-державницької виховної концепції у війську і кадрової політики Гетьмана щодо комплектування офіцерського корпусу.

Підсумовуючи розгляд вишкільно-виховної роботи в українських військах 1918 р., можна стверджувати, що вона переживала період становлення й тісно перепліталася з усіма процесами військового будівництва. Гетьманський режим вніс організаційні корективи у вишкільно-виховну роботу в армії. Втім військовий вишкіл без належного національно-патріотичного виховання армії, прагнення перетворити її в неодухотворений механізм закінчився невдачею.

Незважаючи на негативні сторони, що мали місце у військовому будівництві доби Гетьманату, в Україні було закладено підвалини національної виховної та вишкільної системи у

війську. Це знайшло свій прояв у створенні перших українських статутів, шкіл для підготовки військових фахівців, відродженні національних військових традицій, створенні оригінальних рангових звань, культурно-просвітницькій роботі серед особового складу.

1. Удовиченко О. *Україна у боротьбі за державність*. – К., 1995. *Історія організації бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921 рр.* 2. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОУ) ф.1084*. – Міністерство військових справ Української Держави. 3. *Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918*. – К., Філадельфія, 1995. 4. *Каганчук О., Литвин М., Науменко К. Генералітет українських визвольних змагань*. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. 5. *Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність*. – Мюнхен, 1958. 6. *Наказ військової офіції Української Держави – Ч.284 – 29 червня – 1918 р. по Головній шкільній управі; Ч. 238 – 15 липня 1918 р.* 7. *Гриневич В., Гриневич Л., Якимович Б. Історія українського війська (1917–1995)*. – Львів, 1996. 8. *Мала енциклопедія етнодержавництва*. – К., 1996. 9. *Brucki J.J. Petlurowcy*. – Krakow, 2000. 10. *Бантшиш-Каменський О. До історії козацького руху на Україні в 1917–1918 рр.* – Біла Церква, 1923. 11. *Сальський В. Головні підстави творення Армії УНР в минулому і майбутньому / Табор*. – Ч.4. – 1927. 12. *Манкевич Б. Слідами Запорожців / Табор*. – Ч.5. – 1927. 13. *ЦДАВОУ Ф.1078*. – *Головне управління генерального штабу*. 14. *Дашкевич Р. Артилерія Січових Стрільців у боротьбі за Золоті кийські ворота*. – Нью-Йорк, 1965. 15. *Енциклопедія українознавства / Головний ред. В. Кубійович*. – Львів: Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. – Т.4. – 1994. 16. *Прохода В. Записки до історії Сірих (Сірожупанників). За державність* – Каліш, 1935. 17. *Коновалець Є. Причинки до історії Української революції*. – Прага, 1928. 18. *Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво*. – Львів, 1995. 19. *Доленга С. Скоропадщина*. – Варшава, 1934. 20. *Останній гетьман. Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського 1873–1945*. – К., 1993. 21. *Білинський Р. Служба зв'язку. Українська Галицька армія: Матеріали до історії*. – Вінніпег, 1958. 22. *Дорошенко Д. Історія України, 1917–1923 рр.* – Т. 2. – *Українська Гетьманська держава 1918 року*. – Ужгород, 1930.

УДК 94(947.7)1917/1918

І.М. Томюк, В.А. Кутовой

Львівський військовий орден Червоної Зірки інститут Сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного Національного університету “Львівська політехніка”

ПРИЧИНИ ПОРАЗКИ АРМІЇ УНР У ВІЙНІ З РОСІЙСЬКО-БІЛЬШОВИЦЬКИМИ ВІЙСЬКАМИ 1917–1918 рр.

© Томюк І.М., Кутовой В.А., 2006

Розглядається досвід державного та військового керівництва УНР в умовах українсько-більшовицьких відносин у контексті Української національно-демократичної революції в листопаді 1917 – березні 1918 рр.

The experience of the UPR state and military management under the Ukrainian-Bolshevist relations in contact with the Ukrainian national-democratic revolution during the period between november 1917–march 1918 is considered.

З самого початку розпаду Російської імперії між Україною та Росією створилися складні взаємовідносини, які були зумовлені фактом економічної залежності України від російського ринку й економічного значення України для Російської держави, якою б не була її політична система. Звернення до цієї порівняно давньої, але незмінно актуальної проблеми обумовлюється багатьма обставинами:

по-перше, неухильно зростаючою в умовах сучасної розбудови суверенної України потребою врахування багатого досвіду тієї вікопомної і повчальної доби;